

МОТИВАЦІЯ УЧНІВ ДО ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА УРОКАХ «ХАРКІВЩИНОЗНАВСТВА»

В статті визначаються та розглядаються теоретико-методологічні і практичні аспекти розробки методичного інструментарію для ефективної мотивації пізнавальної діяльності учнів на уроках «Харківщинознавства».

Ключові слова: мотивація, пізнавальна діяльність, методичні підходи, краєзнавство, Харківщинознавство.

В статье определяются и рассматриваются теоретико-методологические и практические аспекты разработки методического инструментария для эффективной мотивации познавательной деятельности учащихся на уроках «Харьковщиноведения».

Ключевые слова: мотивация, познавательная деятельность, методические подходы, краеведение, Харьковщиноведение.

The scientific article defines and examines methodological, theoretical and practical aspects of the development of methodological tools for effective motivation of cognitive activity of students at lessons «Kharkivschynoznavstvo».

Keywords: motivation, cognitive activity, methodological approaches, local studies, Kharkivschynoznavstvo.

Постановка проблеми. Згідно з Державним стандартом базової та повної загальної середньої освіти завдання історичної освіти полягають у наданні учням можливостей розвивати інтерес до історії як сфери знань і предмета, розширювати власні освітні запити і набувати вміння їх задовольняти [3].

Краєзнавство як елемент географічної і історичної освіти спрямоване на засвоєння знань про головні події, явища й тенденції в історії рідного краю, поєднуючи різні аспекти родинної, регіональної та загальнонаціональної історії. Досвід доводить, що впровадження краєзнавчих курсів в навчальний процес ЗНЗ відповідає важливому принципу дидактики – природовідповідності процесу навчання, всебічно розвиває світогляд учнів, прищеплює їм навички дивитися на світ очима дослідника.

Краєзнавчий курс «Харківщинознавство» в своїй назві містить два значення: «Харківщина» та «знати». Це означає, що розглядаємо територію як предмет вивчення, а також всі процеси і явища, які на ній відбуваються – географічні, екологічні, соціальні, економічні, історичні, етнографічні, культурні і інші.

Багатогранне і різноманітне життя рідного краю дає невичерпний цікавий матеріал для навчання і виховання школярів, допомагає поєднувати теорію з практикою. На уроках «Харківщинознавства», завдяки краєзнавчим спостереженням, дослідженням відбувається активне засвоєння учнями навчального матеріалу і набуття ними навичок, необхідних у житті. Ми впевнені, що врахування життєвого і пізнавального досвіду і знань учнів про природні, культурні, політичні і економічні умови своєї місцевості є неодмінною умовою активізації розумової діяльності учнів.

Ідея визначальної ролі активності особистості у її власному розвитку і необхідності стимулювання цієї активності в процесі навчання стала загальноновизнаною. Стимулювати навчально-пізнавальну діяльність учнів у сучасному розумінні означає спонукати їх до активної навчально-пізнавальної діяльності, підштовхувати до неї, заохочувати.

Мотивація була, є і залишається одним з компонентів успішного засвоєння навчального матеріалу предмета «Харківщинознавство». Саме мотивація спонукає учнів до певної діяльності, спрямованої на розширення й поглиблення знань, розкриття закономірностей, проведення узагальнень, формулювання висновків, тобто формування тих знань, які необхідні для використання їх у практичній діяльності школярів.

Правильна побудова процесу мотивації, застосування стимуляційних форм роботи на уроках «Харківщинознавства» стає необхідною передумовою продуктивної та якісної

діяльності вчителя, активізує, цілеспрямовано розвиває і поглиблює пізнавальний інтерес учнів до досліджуваного предмета.

Аналіз останніх досліджень та публікацій підтверджує актуальність означеної проблеми, що виявляється у наявності низки наукових публікацій. Аналізували процес навчання як систему, звертаючи особливу увагу на цілі цього процесу, такі вчені як Б.Голуб, М.Кларін. Закономірності, принципи і правила навчання описували Ю.Бабанський, Т.Ільїна, Л.Занков. Класифікація методів навчання теоретично обґрунтована в роботах М.Данилова, І.Лернера, М.Скаткіна. Класифікація типів уроків, в основу якої покладено дидактичну мету і місце уроку в загальній системі уроків надається в наукових розробках Б.Єсіпова, М.Махмутова, В.Онищука. Суть нестандартних уроків досліджували О.Антипова, В.Паламарчук, Д.Румянцева. Категорії мотивації навчання представлені в роботах Г.Розенфельда, М.Сухіліна. В дослідженнях І.Зайченко, В.Чиркова висвітлюються проблеми використання стимуляційно-мотиваційного компоненту.

Вивченням особливостей організації краєзнавчої роботи в різний час займалися відомі історики, географи, методисти, вчителі-практики. Найбільш значущими в цьому напрямі на наш погляд, є праці М.Близняка, А.Даринського, О.Демідієнка, В.Корнеєва. Форми організації туристсько-краєзнавчої роботи розглядали в своїх працях Б.Пангелов, В.Редіна, Л.Чеховська та ін.

У той же час, наукових праць, що приділяють увагу методиці вивчення краєзнавства в школі чи розробці окремих її елементів з описом конкретних форм роботи на всіх етапах уроку, на наш погляд недостатньо.

Мета даної статті – висвітлення питань розробки методичного інструментарію для ефективної мотивації учнів на уроках «Харківщинознавства».

Виклад основного матеріалу. Навчальна діяльність учнів на уроках «Харківщинознавства» обов'язково повинна бути спланованою і бути зрозумілою щодо мети і завдань, виконання дій, прийомів та способів. Учень на уроці має бути налаштований на ефективний процес пізнання, мати в ньому особисту зацікавленість, розуміти, що й навіщо він виконуватиме і чому та для чого навчатиметься. За відсутності цих мотивів навчання, без мотивації навчальної діяльності пізнання, навряд чи буде позитивний результат.

Фахівці виділяють такі етапи формування мотивації [4]:

- етап створення вихідної мотивації, тобто, спонукати учнів до нової діяльності, визначення попередніх досягнень та прорахунків, підсилення акценту на подальшій роботі, здивування, зацікавленості тощо;

- етап посилення та підкріплення уже існуючої мотивації, підвищення інтересу до частково відомої теми, врахування особистого досвіду учнів, визначення проблем та варіантів їх вирішення тощо.

Вчителю необхідно враховувати, що розвитку мотиваційно-пізнавальної сфери учнів сприяє доцільне поєднання різних методів, засобів та організаційних форм навчання. Тому для досягнення необхідного результату уроках «Харківщинознавства» можна використовувати різноманітні прийоми розвитку пізнавальних мотивів в залежності від дидактичних завдань навчання.

Одним з поширених видів мотивації є вступна бесіда. У вступному слові вчитель має окреслити коло питань, які розглядатимуться на конкретному уроці. Вчитель може залучити знання та суб'єктивний досвід учнів, навести якісь цікаві приклади й парадоксальні ситуації, продемонструвати зв'язок матеріалу, що вивчається, з раніше вивченим. Учитель має наголосити на практичному значенні теми, яка розглядається. Так, наприклад, на уроці «Демографічна характеристика і національний склад», вчитель у вступному слові відзначає, що саме «людина – найбільше багатство будь-якої країни, творець матеріальних духовних благ суспільства. Тому в центрі уваги досліджень соціально-економічної географії знаходиться людина, територіальні спільності людей,

суспільство у цілому. Знання про кількість населення, його склад, природний рух, міграцію, розміщення необхідні для розвитку будь-якої території».

Ще одним цікавим прийомом роботи для успішної мотивації навчальної діяльності учнів є «мозковий штурм», тобто, колективна творча робота учнів з розв'язання певної складної проблеми. Всіх учнів об'єднує спільна робота над пошуком відповіді, розмірковуючи над певною проблемою, учні доповнюють один одного, підхоплюють і розвивають ідеї, думки, факти. Так, при вивченні теми «Боротьба за визволення Харківщини», вчитель на дошці пише дату і обводить її в коло, учням ставиться питання: «Які асоціації виникають у вас, коли ви бачите цю дату?» і пропонується дати відповідь одним словом, учитель записує усі слова, що спадають на думку учнів, з'єднуючи їх прямими лініями з «ключовою датою». Таким чином, між словами встановлюються нові логічні зв'язки. Результатом роботи буде створена графічна структура, яка визначить поле теми уроку. Учитель коментує створений «кластер» і конкретизує напрями дослідження теми. Розпочинаючи урок за темою «Культурний розвиток Слобожанщини у XVII-XIX ст.», вчитель просить учнів перелічити і записати на дошці якомога більше культурних досягнень (в галузі літератури, архітектури, мистецтва) на Слобожанщині у XVII-XIX ст. Досвід показує, що учні 8-9 класів мало поінформовані з цього питання. Тому вчитель, узагальнюючи роботу, акцентує на необхідності знати культуру рідного краю.

Мотивація навчальної діяльності на уроках «Харківщинознавства» може відбуватися шляхом використання художньої та науково-популярної літератури Використовувати уривки із творів можна з різною метою: для ілюстрації матеріалу, постановки проблемного питання, узагальнення вивченого тощо. На початку уроку «Наш край у період Середньовіччя» вчитель зачитує уривок з твору О. Пушкіна «Песнь о вешем Олеге»: «Как ныне собирается вещей Олег от мстити неразумным хозарам, Их села и нивы за буйный набег обрек он мечам и пожарам ...» і ставить запитання: «Про якого історичного діяча йдеться в творі? Що ви знаєте про нього? Як пов'язана ця історична постать з нашим краєм?» та пропонує учням спрогнозувати, про що буде йти мова на цьому уроці. А урок «Заселення території Дикого поля» вчитель може розпочати рядками поеми Ліни Костенко «Берестечко»: «Вночі скриплять вози. Переселенці їдуть. Світ за очі, Покидавши своє. Шукати Україну в Україні... Бездомні люди, спрагли за свободою, свої селитьби слободами звать». Учням потрібно визначити, як події пов'язані із заселенням Слобожанщини. Зважаючи, що події історії України XVII ст. учні вивчали у 8 класі, інформація про причини переселення буде сприйматися ще й на емоційному рівні. Таким чином, використання художньої та науково-популярної літератури в процесі створення мотивації сприятиме активізації пізнавальної активності та якісного сприйняття навчального матеріалу.

Мотивація навчальної діяльності учнів може відбуватися за допомогою екстраполяції, що є свідченням творчого мислення. Перенесення себе в уявне майбутнє та прогнозування розвитку подій з огляду на це майбутнє, розгляд об'єкта вивчення з різних сторін, і в результаті, цілісне бачення проблеми, що розглядається. Наприклад, вивчаючи тему «Харківщина в післявоєнні роки», учитель пропонує учням створити графічний аналізатор «Дерево передбачень», для чого малює на дошці стовбур дерева (тема уроку), і ставить питання: «Про що буде йти мова на уроці?». Учні називають передбачення (листя) і аргументують їх (гілки). Після цього вчитель наголошує, що на уроці буде можливість впевнитись, чи збігся прогноз із змістом тексту параграфа та інформацією уроку.

Мотивація навчальної діяльності може відбуватися також через створення проблемної ситуації на початку уроку. Зокрема, починаючи урок «Економічний розвиток Харківщини у I половині XX ст.», вчитель пропонує учням дати відповідь на проблемне питання: «Харків відомий далеко за межами України як велике промислове місто. Саме в роки перших п'ятирічок Харків перетворився в промислового гіганта. Які підприємства були побудовані на Харківщині? Яке це мало значення для населення Харківщини?»

Цікавою є також мотивація, організована з використанням пізнавальної гри. На уроці «Духовна культура населення нашого краю з давніх часів» така пізнавальна гра може бути під умовною назвою «Запитай вчителя». Учні об'єднуються в пари, кожна з яких має поставити учителю запитання, які стосуються існування та релігійних вірувань, світоглядних уявлень давніх слов'ян і кочових народів, які знають учні. Ставлячи запитання, учні мають вказати до якої категорії історичних знань вони належать: термінології (що означає? як називається?), хронології (коли? у який час? назвіть дату?), персоналістики (хто? назвіть історичну особу), історичної географії (де відбулося? де знаходиться? покажіть межі... опишіть місце розташування...), джерелознавства (коли створено? хто автор? про що розповідається? назвіть пам'ятку...). Учитель дає вичерпні відповіді на питання та слідкує, щоб вони не повторювалися. Підсумовуючи таку роботу, вчитель визначає, які питання потрібно висвітлити на уроці.

В методичній науці існують й інші приклади організації мотивації, як складової частини уроку: бесіда, зіткнення учнів із суперечностями, виконання творчих завдань, розгадка кросвордів тощо, проте головне завдання мотивації – формування позитивного ставлення до навчання, зміцнення в учня власного вміння вчитись, забезпечення успіху у навчанні, покращення його результатів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Як вже зазначали автори, методичні підходи до викладання спецкурсу «Харківщинознавство» полягають у перенесенні акцентів із запам'ятовування фактів на набуття досвіду добувати, переробляти інформацію, одержану з різних джерел, застосування знань та навичок, що більше відповідає потребам інформаційного суспільства [2]. Тому вчитель при підготовці до уроку «Харківщинознавства» повинен оптимально співвідносити між собою функції, виконані тією чи іншою групою методів, характер змісту досліджуваної теми, можливості учнів у засвоєнні матеріалу для того, щоб відібрати ті методи та засоби навчання, що дозволять у даних умовах формувати навчально-пізнавальну мотивацію й досягати поставлених цілей.

Подальші дослідження авторів спрямовані на розробку методичних рекомендацій вчителям «Харківщинознавство» щодо підходів до викладання різноманітного за характером і значного за обсягами краєзнавчого матеріалу в умовах обмеженого навчального часу. Особливу увагу планується приділити проблемі оптимального добору, систематизації, структурування матеріалу з різних галузей краєзнавства при підготовці та проведенні уроків «Харківщинознавства», у тому числі з використанням інтерактивних та ІК-технологій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баханов К. Роль пізнавальних задач у навчанні історії в школі / К.Баханов // Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання. – 2011. – №. – С.18-23.
2. Грінченко О.І. «Підготовка вчителів до викладання предмета «Харківщинознавство» / О.І.Грінченко, С.Л.Губіна, Л.І. Дух // Збірник наукових праць. Серія «Історія та географія» / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Харків: Майдан, 2012. – Вип.45. – С.131-134.
3. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти [Електронний ресурс] / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, 2011. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/>
4. Лук'янова М. Навчальна мотивація учнів: психолого-дидактичний аспект / М. Лук'янова // Відкритий урок. – К. : Плеяди, 2008. – №№7/8. – С.27-31.
5. Островерхова Н.М. Аналіз уроку: концепції, методики, технології : методичний матеріал / Н.М. Островерхова; Ін-т педагогіки АПН України. – К.: ІНКОС, 2003. - 352 с.
6. Пометун О.І. Методика навчання історії в школі / О.І.Пометун, Г.О.Фрейман. – К.: «Генеза», 2005. – 328 с.
7. Харківщинознавство : навч. посіб. для учнів 8–9 кл. загальноосвіт. навч. закл. / О.І.Грінченко, С.Л.Губіна, Т.В.Дрожжина та ін.; за ред. Л.Д.Покроєвої, Т.В.Дрожжиної; Харків. академія неперервн. освіти. — Вид. 3-тє, переробл. й доповн. — Х. : Гімназія, 2010. — 448 с.
8. Хуторской А. В. Современная дидактика: учебник для вузов / А.В. Хуторской. – СПб : Питер, 2001. – 544 с.